

זכרונות של מגורש *

המחבר, אורה העיר פֶּרְנֹו — בירת מוראביה, הועבר לגיטו של פֶּיאַסְקִי ומשם לשורה של מחנות לעבודת־כפייה במחוז לובלין, בפולין. לאחר־מכן הסתתר זמן־מה בבונקר ביערות יָנוב. בהיותו במחנות נחשב בזכות המקצוע (מהנדס בניין) כעציר בעל־זכויות. הטבות קטנות בהשוואה לעצירים יהודים אחרים הניחו לו חופש־תנועה מסוים, אפשרות להחליף מלים עם אנשים בני־חורין המועסקים בבניינים, עם מהנדסים ומנהלי עבודה פולנים. מכאן שהמחבר ראה יותר ובודאי שמע הרבה יותר מעציר־יהודי רגיל, שבדודו במחנה מן העולם החיצוני היה מוחלט. עם כמה פולנים, כמו למשל עם המהנדס צ'ופרינסקי עלה בידו אפילו להתידד (דבר כזה הוא מחוץ לחשבון לעציר רגיל, המובדל לחלוטין מפועלים חופשיים). מהם מקבל הינדלס מידע המשולל מחבריו למעצר. מתאר על־כן הינדלס התרחשויות במחנות רבים של עבודת־כפייה ליהודים, כגון: קריחוב, סטאונובובסקי, סאֶיֶצ'ֶה, לאוויז, אנופול, האנסק, אוסובו, לוֹטִי. בזכרונותיו אנו קוראים גם על גיטו פֶּיאַסְקִי, על המחנות בטרואוונקי, מאידאנק, סוביבור, בורקי, על גיטו קָלֶם, על יהודים שהסתתרו ביערות יָנוב ולבסוף על חיי היהודים הניצולים בקָלֶם ליד לובלין בחודשים הראשונים לאחר השיחרור.

בזכרונותיו של הינדלס אנו מוצאים שפע של עובדות מעניינות, ידועות אך־מעט, על חיי היהודים המועברים מצ'כוסלובקיה בגיטו פיאסקי ועל מאבקם הקשה והעקשני ברעב. המחבר מתאר תיאור חודר את הנסיבות ופרטים מחיי העצירים היהודיים במחנות הכפייה־העבודתית במחוז לובלין, את מאבקם היומיומי על המשך הקיום בתנאי טרור ללא

למעלה ממחצית היובל לאחר מפלת „הרייך השלישי“ עדיין רחוקים אנחנו מהכרה מלאה של ההתרחשויות בתקופת השואה הלאומית משנות 1933–1945. לפיכך ראוי לתשומת־לב כל פירסום זכרונות מאותן השנים. לא פעם זכרונותיהם של ניצולים מהווים מקור־מידע יחיד על מאורעות, אנשים, מקומות־העונשין ופעולות ההתנגדות. לעתים קרובות הם משלימים את התיעוד, שהוא מצומצם בדרך־כלל. ספרי־הזכרונות הם איפוא מקור שגם היסטוריון־חוקר וגם קורא השואף להכיר את דברי־ימי התקופה הטראגית ההיא, אינם יכולים לזלזל בו. אבל זכרונות הם בכל־זאת תעודה, שצריך לקרוא אותה בהסתייגות מסויימת תוך שימת־לב לכמה מגרעות האופייניות לה ושנתקלים בהן לפעמים קרובות. תוך שהם נכתבים בפרספקטיבה של שנים, לא תמיד הם מגוללים בנאמנות את העובדות ואת האווירה של התקופה שחלפה. לפעמים הזכרון מאכזב. ולפעמים המחבר מרצונו החופשי או מאונס, מחליט לעבור בשתיקה על אילו עובדות — לפעמים אפילו בעלות־ערך — כך, שבידעין או בלא־ידעין פוגם הוא בתמונה האמיתית והמלאה של הדברים. קורה גם שהמחבר מתאר לא בלבד עובדות שראה במו־עיניו ומאורעות שהשתתף בהם בעצמו, אלא גם חוזר על דברים ששמע, ידיעות שלא אומתו על־ידו, ולא־מדעת הוא מכניס את הקורא לטעות.

כל היתרונות והמגרעות המנויים לעיל של פירסומי הזכרונות מאפיינים — במידה ניכרת — את זכרונותיו של ארנולד הינדלס בהוצאת מכוֹן ליאו בֶּק. להלן אינני מתכוון לדון בערכו הספרותי של הספר. אצטמצם אך ורק להערות אחדות בשולי הזכרונות של הינדלס כתעודה היסטורית.

* ארנולד הינדלס: „Einer Kehrt zurueck-Bericht eines Deportierten“, יצא־לאור על־ידי מכוֹן ליאו בֶּק, שטוטגרט, 1965 (179 עמ').

אח ודוגמה, רעב ומגפות. הינדלס מביא שורה של עובדות בלתי־ידועות על פעולות של התנגדות במחנות. הוא מתאר את המאמץ העל־אנושי של רופאי המחנות במלחמה נגד המגיפה. הוא מזכיר את הבריחות ההמוניות ממחנות אוססובו ולאווין. ולבסוף מוסר הוא שפע פרטים על התקוממות עצירים במחנה קריחוב ביום 16 באוגוסט 1943.

האומנם כל המאורעות המתוארים שוחזרו בנאמנות לעובדות? האם נשמרו כהוייתן בזכרון המחבר? בוודאי שלא. כי לפעמים מביא המחבר פרטים שאינם ידועים לו היטב, ואפילו דברים שוודאי גם לא שמע כראוי. כוהו העניין למשל בתיאור ההתנגדות המוויינת בחלם ליד לובלין (עמ' 56). איננו מוצאים אישור לעובדות המובאות על־ידי הינדלס במקור כלשהו אחר. לא די מהימן הוא גם המידע של המחבר בדבר המאורעות בבוקרי. במחנה זה אכן התארגנה, בלי ספק הבריחה הדראמאטית ביותר בקורות מלחמת־העולם השנייה. מניין בכל־זאת שאב המחבר את הנתונים, כאילו 15 מקרב הבורחים הצליחו להגיע לפארטיונים? במציאות ניצלו רק שלושה ממשתתפי המאורעות. אחד מהם המצוטט על־ידי הינדלס — הוא יוסף סְטֶרְדִינְר, שהוא עצמו מסר תיאור נאמן ומפורט של ההתרחשויות בבוקרי (ראה עדות 0-3/2346 בארכיון „יד־ושם“).

אך ללא כל ספק הצד החלש ביותר בזכרונותיו של ארנולד הינדלס הם הדברים שהוא עבר עליהם בשתיקה; עניינים רבי־משקל שהמחבר החליט לשמור אותם לעצמו. הינדלס מזכיר אי־פה אי־שם על בריחות של יהודים מן המחנות אל הפארטיונים, ליערות. אך לאמיתו של דבר רק חלק בלתי־גיוכר של גמלטים הגיעו אל הפארטיונים. הרוב נספה בטרם הצליח להגיע לעבי היערות. אבל גם גורלם של אלה, שהיה להם המזל להיפגש בפלוגה פארטיונית לא היה מן הקלים. על גורל אותם אנשים גמלטי המחנות ועל הפארטיונים היהודיים הננו מוצאים אצל המחבר רק ידיעות מצומצמות מאוד. ובכל אופן, מי שקרא בעיון את זכרונותיו של הינדלס, אין לו ספק, שהמחבר יודע הרבה יותר ממה שכתב. לא קשה להגיע למסקנה, שעל הרבה עובדות ידועות לו החליט לעבור בשתיקה.

הינדלס הצליח לברוח מן המחנה והתחבא זמן מסוים בבונקר ביערות ינוב. עזרו לו בכך — מהנדס פולני בשם צ'וברינסקי וכן צעיר אוקראיני בשם קולקה. אכן, עצירים יהודיים שברחו מן המחנות ליערות או אל הפארטיונים נהנו גם מעזרתם של אנשים טובים, שנקרו על דרכם פה ושם מקרב הפולנים והאוקראינים המקומיים. אף־על־פי־כן, כל מי שעבר על בשרו את הגיהנום ההיטלראי במחוז לובלין יודע, שלעמים קרובות הרבה יותר אפשר היה לפגוש בקרב האוכלוסיה המקומית משתפי־פעולה עם הנאצים במעשה רדיפת היהודים. היו כאן הרבה יותר שגאה ואיבה מאשר עזרה ונדיבות־לב. לכל פליט היתה הוודאות של פגישת אויב רבה לאין־שיעור מן הסיכוי המאושר של פגישה ביד מושטת, עוזרת. אל היערות היאנוביים, שבהם הסתתר המחבר, ברחו אלפים רבים של יהודים, שחיפשו בהם תנאים לעבור את הפורענות ולמלחמה פארטיונית נגד הגרמנים. כאן קמה ולחמה שורה של גדודים פארטיוניים יהודיים. כאן היו קיימים מאות בונקרים עם יהודים מתחבאים. אף־על־פי־כן מעטים מאוד, יחידים מבין אלפי יהודים, יצאו חיים מן היערות הללו לאחר שיתרור חלק זה של פולין. כיוון שביערות היאנוביים התחוללה טראגדיה כבירה של חיל הפארטיונים היהודי ושל הפליטים המסתתרים. ביערות אלה, בקנאות מיוחדת, רצחו את היהודים לא רק נאצים בלבד. הפלוגות הפארטיוניות היהודיות שפעלו כאן הוכו כמעט בשלימותן. בנוסף על הגרמנים התנפלו על היהודים פלוגות „הכוחות המוויינים הלאומיים“ (Narodowe Sily Zbrojne) של „זנוב“ ו„אדוארד“, וכן פלוגת „קילבאסה“, שהיתה קשורה ב„באטאל־יוג'י האיכרים“. רצחו יהודים גם פלוגות „הגווארדיה העממית“ של קורצ'ינסקי ולמי־שבסקי. לא חסו גם על היהודים המסתתרים, גם אלה שנמצאו במחנות המשפחתיים בחסות הפארטיונים היהודיים וגם בבונקרים בודדים. כולם כאן ידעו על הסכנה הכללית המאיימת על היהודים. לא יכול שלא לדעת על כך ארנולד הינדלס. ללא ספק היה מדוע ומדרך על כך על־ידי הפולני או האוקראיני נדיב־הלב שלו. יתירה מזו, לאחר שיתרור מחוז לובלין שהה המחבר זמן מסוים עם היהודים הניצולים בחלם שליד לובלין. אין ספק שגם

זכרונות של מגורש

סלובקיה, כמו בשאר ארצות אירופה המזרחית, לא על הכול אפשר לכתוב. לנושאים האסוריים שייכת השתתפות של חלקי האוכלוסיה באותן ארצות ברדיפת היהודים בשנות מלחמת-העולם השנייה. מותר להציג רק צד אחד, אותו צד יפה יותר, של המטבע; מותר לכתוב על העזרה שהושטה ליהודים. אסור לעומת-זאת להזכיר את הצד ההפוך, אותו צד אכזרי ונקלה.

לדאבוננו, צד אחד של המטבע בשום מידה אינו יכול למסור לנו תמונה אמיתית ממה שהתרחש. אותה שתיקה — כפויה בוודאי — היא הצד החלש ביותר בזכרונותיו של ארנולד הינדלס.

מפולנית: א. שופט

מהם גודע לו הרבה. אבל על כל אלה החליט הינדלס לא לדבר. מדוע?

החיים בחלם לופלסקי, בחודשים הראשונים לשיהרורה של העיר, אף הם היו רחוקים מבטחוני-יתר לשרידי היהודים הניצולים. פה ושם אירעו רציחות, שבוצעו מקרן-זווית, של יהודים ניצולים, שחזרו ממחנות, מפלוגות פארטיזניות או ממקומות-המסתור ביערות. הרגו גברים, נשים וילדים. ואת אותם המקרים, המחבר אינו מזכיר במלה אחת. מדוע?

זאת היא שתיקה מובנת. המחבר חזר אל בְּרֵנוֹ המשפחתית שלו, שם רשם את חוויותיו, שם החליט לבלות את שארית חייו. בצ'כר

extensive work about the participation of Jews in the Slovakian underground and revolt in summer 1944, based upon documentary material from Slovakian archives, rich literary evidence and that of those who participated in the revolt, now living in Israel and in other countries. Professor Lipsher endeavours to present an objective description of the contribution of the Jews, in general, to the Slovakian revolt, in view of the fact that the official Slovakian publications attempt to deprecate the Jews' part in this rising or completely ignore the specific Jewish aspect of the fighting and the events following the failure of the revolt.

Dr. S. REDLICH, of the Hebrew University, discusses the Jewish problem throughout the various phases of the organisation of the Polish army in the Soviet Union, when it was subordinated to the government-in-exile in London (The Anders' Army). The material collected by Redlich informs us about the attitude to Jews adopted both by the Poles — the governmental representatives and the officers in the army — and by the Soviet authorities. Evidently, both sides made it difficult for the Jews to join the army and were responsible for their inferior status in it, while in the U.S.S.R. and on leaving its boundaries.

In the bibliographical section, ZVI EREZ, a member of kibbutz Dvir, brings an extensive review about a book, whose subject is Hungarian history, compiled by official and honourable historians, and considered to be the official history of the state of Hungary.

Erez discusses the "Jewish Point" in the book, proving that it includes many distortions or biased attitudes, whenever the authorities deal with Jewish matters.

The author emphasises the chapters describing the Hungarian attitude to the Jews during the Second World War and at the time of their deportation to the death-camps.

SHMUEL KRAKOWSKI, a "Yad Veshem" worker, doing research for the Hebrew University, reviews a book by Arnold Hindels, a Czecho-Slovakian Jew, who was expelled during the war to the labour camps in the Lublin district.